

РОЛЬ СУЧАСНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: СИНЕРГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ, ІННОВАЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ

За матеріалами науково-практичних заходів, проведених відділом соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7147>

МЕЛКОВ Юрій Олександрович

доктор філософських наук, старший дослідник, головний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна

Алла Михайлівна ГАВРИЛЮК

доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна

ЗІНЧЕНКО Віктор Вікторович

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна

Юрій Миколайович ВІТРЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна

ВОРОНА Вікторія Олексіївна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна

Анотація. У статті представлено аналітичний огляд ключових дискусій та висновків науково-практичних заходів, проведених відділом соціальних та інституційних трансформацій Інституту вищої освіти НАПН України. Зокрема, розглянуто матеріали семінару «Розвиток сучасних університетів: синергія трансформацій вищої освіти, науки та економіки», а також презентацій у рамках XVI Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти» (26-28 березня 2025 р.) та XLII Міжнародної спеціалізованої виставки «Освіта та кар'єра — 2025» (11 квітня 2025 р.).

Висвітлено бачення сучасного закладу вищої освіти крізь призму філософських, аксіологічних та політичних засад його розвитку в контексті післявоєнного відновлення України. Особливу увагу приділено новим вимогам до випускників, що передбачають формування лідерських якостей, критичного мислення, адаптивності та соціальної відповідальності. Проаналізовано необхідність розвитку метакогнітивних навичок (lifelong learning), soft skills, hard skills, а також цифрової та «зеленої» (екологічної) грамотності для підготовки кадрів, готових до викликів відбудови та сталого розвитку суспільства.

Окремо розглянуто трансформацію організаційно-правових статусів ЗВО та їхню третю місію — соціальне служіння, що робить університети центрами відбудови, інновацій та соціального капіталу для розвитку громад і регіонів. Крім того, обговорено потенціал штучного інтелекту (ШІ) у персоналізації навчання, управлінні та оцінюванні, водночас акцентовано на викликах, пов'язаних з високою вартістю, конфіденційністю даних та упередженістю алгоритмів, підкреслюючи важливість розробки прозорих і підзвітних ШІ-систем.

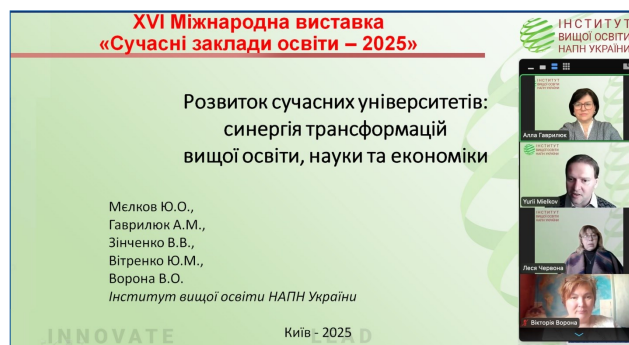
Ключові слова: розвиток університетів; трансформація вищої освіти; сучасний заклад вищої освіти; синергія розвитку вищої освіти, науки та економіки; штучний інтелект (ШІ); вимоги до випускників; післявоєнне відновлення України.

У контексті системних трансформацій вищої освіти в Україні, особливо її післявоєнного відновлення, ключовим є акумуляція та поширення науково-практичного досвіду. З цією метою у березні-квітні 2025 р. відбулася низка подій. Серед них — XVI Міжнародна виставка «Сучасні заклади освіти» (26-28 березня, онлайн), організована компанією «Виставковий Світ» за підтримки Національної академії педагогічних наук України та Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». Водночас науковці Інституту вищої освіти НАПН України представили свої дослідження у рамках XLII Міжнародної спеціалізованої виставки «Освіта та кар'єра — 2025». Так, 27 березня ц.р. відбувся науково-практичний семінар, 11 квітня — презентація результатів досліджень відділу, орієнтована на здобувачів вищої освіти, зокрема щодо їхнього працевлаштування. Обидва заходи були присвячені спільній темі «Розвиток університетів у контексті післявоєнного відновлення: синергія соціальних та інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки». Ці події стали важливими майданчиками для фахової дискусії щодо філософських та аксіологічних засад розвитку закладів вищої освіти, пріоритетів державної політики, нових вимог до випускників, а також трансформаційної ролі університетів у розвитку громад і регіонів в умовах відбудови.

Співробітники відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті, а саме Ю. О. Мелков, А. М. Гаврилюк, В. В. Зінченко, Ю. М. Вітренко та В. О. Ворона, презентували своє бачення сучасного закладу вищої освіти

широкій аудиторії, що включала науково-педагогічних і наукових працівників, керівників ЗВО, здобувачів вищої освіти та представників громадських організацій. У своїх виступах вони акцентували увагу на філософських та аксіологічних засадах розвитку університетів, пріоритетних напрямках державної політики у сфері вищої освіти, нових вимогах до випускників, а також на трансформації організаційно-правових статусів ЗВО. Особливо наголошувалось на сутності та формах трансформаційної діяльності закладів вищої освіти задля розвитку громад і регіонів.

Зазначені презентації були підготовлені на основі результатів наукового дослідження на тему «Розвиток університетів у контексті післявоєнного відновлення: синергія соціальних та інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки», яке здійснюється відділом соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України протягом 2024–2025 рр. Важливо відзначити, що за підсумками першого року проведення цього дослідження, у 2024 р. було опубліковано монографію (Мелков та ін., 2024) та низку наукових статей, що

є внеском у розвиток наукової думки з означеної проблематики.

Юрій МЕЛКОВ, доктор філософських наук, старший дослідник, головний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, відзначив у своєму виступі, що повоєнне відновлення становить собою історичний шанс для інтенсивного розвитку вищої освіти України, як можливість подолати ситуацію «постійного наздоганяння» та здійснити розвиток відповідно до новітніх світових тенденцій. При цьому наявні напрями трансформацій не є узгодженими: потрібно намагатися досягти синергії у розвитку вищої освіти, науки, економіки та суспільства в цілому. Зокрема, серед тих викликів, які постали сьогодні перед вищою освітою як України, так і світу в цілому, звертають на себе увагу перш за все трансформації сучасної індустрії, пов'язані з AI-технологіями: нова парадигма знань, умінь, навичок і компетентностей висуває нові вимоги до університету та до випускників закладів вищої освіти, виступає парадигмою відкритої освіти та відкритої науки.

У соціальному плані це обертається відкритістю закладу вищої освіти до соціуму: університет має знати, як вижити за фінансової автономії, а суспільство має розуміти важливість освіти та наукових досліджень. Загалом, університет має прагнути грати особливу роль на своїх теренах, за умов інклюзивності та активного громадянства: задовольняти різноманітні потреби студентів з різними статусом зайнятості, професійними очікуваннями тощо.

Слайд з теми «Виклики вищої освіти сьогодні» від Інституту вищої освіти НАПН України. На слайді наведено чотири пункти:

- Трансформації індустрії, пов'язані з AI-технологіями: нова парадигма знань, умінь, навичок і компетентностей
- Відкрита наука та відкрита освіта
- Університет має знати, як вижити за фінансової автономії, а суспільство має розуміти важливість освіти та наукових досліджень
- Університет має грати особливу роль на своїх теренах, за умов інклюзивності та активного громадянства:

Внизу слайда відеореєстрація виступів семи осіб: Юрій Мелков, Алла Гаврилюк, Тетяна Зінченко, Лариса Черненко, Валерія Ворона, Ірина Федорук та Тетяна Володимирівна.

Разом із тим, на думку доповідача, подібні новітні тенденції не мають повністю заперечувати традиції класичного європейського університету: суперечність традицій та інновацій здатна виступати джерелом розвитку вищої освіти, й навіть поширення технологій штучного інтелекту, які виступають характеристикою сьогоденної

«Індустрії 4.0», парадоксальним чином призводить до посилення ролі та значення людини та людяності. Адже штучний інтелект навіть у свій «генеративний» іпостасі не здатний замінити людину у системі вищої освіти, – він не є суб'єктом діяльності, і будь-які технології виступають формою людської співпраці та можуть бути використані лише як засоби для реалізації певних цілей, поставлених людиною.

Саме тому в якості ціннісного ядра розвитку університетів має постати ідеал гуманізму — й зокрема ідея вищої освіти для всіх людей і для кожної людини без винятку, завдяки перетворенню кожного учасника освітнього процесу на його справжнього суб'єкта та настанові на формування в нього толерантного, дбайливого, відповідального відношення до себе, та інших та до світу загалом. Такий ідеал відповідає й ситуації понадскладності сучасного світу, за якої більшість навчального матеріалу може виявитися нерелевантною у найближчому майбутньому, — а тому може бути актуальним перегляд розуміння вищої освіти в її «прагматичному» аспекті, як послуги із надання та формування певного заздалегідь визначеного обсягу знань, умінь і навичок.

Наявні тенденції розвитку науки, економіки та суспільства в цілому визначають інституційні трансформації закладів вищої освіти у напрямі деформалізації, децентралізації, гуманізації та екологізації. Так, згідно з останньою тенденцією, сучасний заклад освіти може бути «університетом без стін», «зеленим університетом», навіть «університетом у саду». В інституційному плані постає нагальна потреба деформалізації навчання та реального запровадження персоналізованого підходу, гуманітаризації навчання з акцентом на формування критичного та системного мислення, здатності до творчості, поцінування багатоманітності та толерантного ставлення до інших. Для досягнення цього розвиток університетів має здійснюватися на засадах самоорганізації, а не централізованої та бюрократичної зовнішньої регламентації. Як підсумок, одним із ключових завдань університету в умовах сьогодення постає сприяння формуванню універсальних людських якостей, які дають змогу людині засвоювати та створювати нові знання протягом усього життя, а також набувати нових умінь і навичок у світі понадскладності та непередбачуваного майбутнього.

Віктор ЗІНЧЕНКО, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, головний науко-

вий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, присвятив свою частину дослідження проблематиці технологій штучного інтелекту та їх використання у сфері вищої освіти. Це тенденція, що швидко зростає та потенційно може революціонізувати те, як ми вчимося і викладаємо. Штучний інтелект може бути застосований у різних галузях освіти, таких як персоналізоване навчання, управління, оцінювання та репетиторство.

Однією з найбільш значних переваг штучного інтелекту освіти є його здатність персоналізувати навчання кожному за учня. Алгоритми штучного інтелекту можуть аналізувати стиль навчання, переваги та успішність тих, хто навчається, щоб створити індивідуальну навчальну програму, котра відповідає їхнім індивідуальним потребам. Такий підхід допомагає студентам навчатися у їхньому власному темпі та зосередитися на дисциплінах та темах, які цікавлять їх найбільше. У результаті — вони стають більш залученими, мотивованими і, швидше за все, краще запам'ятовують інформацію.

Штучний інтелект також має потенціал для значного підвищення ефективності та точності формувальних оцінок. Аналізуючи відповіді студентів і надаючи миттєвий зворотний зв'язок, штучний інтелект може допомогти викладачам визначити області, в яких ті, хто навчається, мають труднощі, та скоригувати свої методи навчання відповідно до їхніх потреб. Більше того, оцінки на основі штучного інтелекту можуть надавати дані про успішність у режимі реального часу, дозволяючи викладачам відстежувати прогрес і приймати засновані на даних рішення про навчання.

Штучний інтелект також може допомогти в управлінні закладами вищої освіти, звільняючи час викладачів та персоналу, щоб зосередитися на важливих завданнях. Наприклад, чат-боти на

базі штучного інтелекту можуть використовуватися для відповідей на запити студентів, надання допомоги у процесі прийому та управління інформацією про студентів. Це може заощадити час та підвищити ефективність, зробивши адміністративний процес більш упорядкованим та ефективним.

Ще одна сфера, в якій штучний інтелект, на думку дослідника, значно впливає на освіту, — це розробка ігрового процесу навчання. Системи штучного інтелекту можуть створювати дуже захоплюючі та інтерактивні ігри, які змушують студентів критично мислити та вирішувати проблеми. Ігрове навчання може надати їм можливості застосовувати те, чого вони навчилися, в реальних сценаріях, заохочуючи їх творчо мислити та навчатися на практиці.

Проте, хоча штучний інтелект має багато потенційних переваг для освіти, є деякі недоліки, які необхідно враховувати. Так, серед таких недоліків можуть бути названі:

- висока вартість впровадження та обслуговування;
- залежність від технологій та Інтернету;
- проблеми конфіденційності;
- можливість упередженості в алгоритмах.

Крім того, однією з головних проблем штучного інтелекту у вищій освіті є конфіденційність та безпека даних студентів. Оскільки алгоритми штучного інтелекту збирають та аналізують великі обсяги даних тих, хто навчається, важливо забезпечити захист цих даних від несанкціонованого доступу та неправильного використання. Іншою проблемою використання штучного інтелекту у вищій освіті постає ризик упередженості та дискримінації. Алгоритми штучного інтелекту можуть увічнити існуючі спотворення даних, що призведе до несправедливого і нерівноправного поводження з учнями.

Тому важливо вирішувати ці проблеми шляхом розробки систем штучного інтелекту, які були б прозорими, підзвітними та неупередженими. Забезпечення прозорого та контрольованого використання освітніх даних передбачає аналіз можливостей зниження ризиків, пов'язаних з використанням ШІ в галузі освіти; виявлення та просування надійних даних для розробки політики, що гарантує підзвітність, а також створення зрозумілих та прозорих алгоритмів у сфері освіти для всіх зацікавлених сторін, включаючи усунення нерівності, пов'язаної із соціально-економічним статусом, гендерною та етнічною

приналежністю, географічним положенням; виявлення успішних проектів або випробуваних ефективних методів використання ШІ для подолання труднощів доступу вразливих груп населення до якісної освіти.

Виступ *Юрія ВІТРЕНКА*, кандидата економічних наук, доцента, заслуженого економіста України, провідного наукового співробітника відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, був присвячений трансформації вищої освіти як складової сучасної економіки в контексті післявоєнного відновлення України, що зумовлена необхідністю суттєвих інституційних змін у вимірюваних обсягах знань, умінь та навичок, які мають набувати здобувачі вищої освіти відповідно до вимог конкретних кваліфікацій.

Трансформація системи вищої освіти передбачає основні комплексні зміни в таких аспектах:

- склад кваліфікацій вищої освіти: перегляд та актуалізація інституційно встановлених назв та змісту кваліфікацій;
- терміни здобуття освіти: оптимізація часу, необхідного для отримання відповідної кваліфікації;
- мережа закладів вищої освіти (ЗВО): її оптимізація та адаптація до нових демографічних та економічних реалій;
- організаційно-правові статуси ЗВО: приведення їх у відповідність до сучасних економічних та правових реалій.

Діючи практика регулювання організаційно-правових статусів ЗВО України демонструє неузгодженість із положеннями міжнародних та національних інститутів, таких як Система національних рахунків (СНР 2008) та Класифікація інституційних секторів економіки (KICE). ЗВО як резидентська інституціональна одиниця має бути віднесена до одного з інституційних секторів: нефінансових корпорацій, державного управління або некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Так, у Законі України «Про вищу освіту», розділі VI «Заклади вищої освіти», ст. 27 «Правовий статус закладу вищої освіти» встановлено: «1. Заклад вищої освіти як суб'єкт господарювання може діяти в одному із таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад вищої освіти; прибутковий заклад вищої освіти» (Закон України, 2014).

Зазначений підхід до визначення організаційно-правового статусу закладів освіти України (зокрема й ЗВО) встановлено й у Законі України «Про освіту» — у розділі III «Заклади освіти», ст. 22 «Організаційно-правовий статус закладів освіти»: «2. Заклад освіти як суб'єкт господарювання може діяти в одному з таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад освіти; прибутковий заклад освіти» (Закон України, 2017).

При цьому, слід привернути увагу до нового положення, яке викладено у п. 3 Закону України «Про освіту»: «Заклад освіти залежно від засновника може діяти як державний, комунальний, приватний чи корпоративний» (Закон України, 2017).

Визначення термінів зазначених вище організаційно-правових статусів ЗВО України у вказаних законах України відсутні.

Разом із тим визначення терміну «бюджетна установа» викладене в Бюджетному кодексі України у розділі I «Бюджетна система України та основи бюджетного процесу», главі I «Загальні положення», ст. 2. «Визначення основних термінів», п. 12: «...бюджетні установи — органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими» (Бюджетний кодекс України, 2010).

На думку доповідача, у наведеному визначенні основною ознакою бюджетної установи виступають слова «повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджету». Проте реальна практика економічної діяльності державних і комунальних ЗВО України свідчить, що у переважній їх більшості власні надходження ЗВО як плата за надання послуг, виконання робіт та цільових заходів, грантів та благодійних внесків, а також надходження від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності займають значне місце у загальному обсязі фінансування — й у зв'язку з цим перебування їх у статусі «бюджетна установа» є таким, що не відповідає дійсності.

Визначення терміну «неприбутковий заклад вищої освіти» теж відсутнє у зазначених законах України. Проте у Податковому кодексі України у розділі I «Загальні положення» у ст. 14 «Визначення понять», пп. 14.1.121 п. 14.1. у реда-

кції Закону від 17 липня 2015 р. № 652-VIII викладено наступне: «...неприбуткові підприємства установи та організації — неприбуткові підприємства установи та організації, які не є платниками податку на прибуток підприємства відповідно до п. 133.4 ст. 133 цього Кодексу. У свою чергу у п. 133.4. встановлено: «до неприбуткових організацій, що відповідають вимогам цього пункту і не є платниками податку, зокрема, можуть бути віднесені: бюджетні установи...» (Податковий кодекс України, 2010).

Наведений вище порівняльний аналіз положень основних міжнародних та національних інститутів (нормативно-правових актів), які визначають можливі організаційно-правові статуси ЗВО, дає підстави для висновку про те, що перебування переважної більшості державних та комунальних ЗВО України у статусі «державна/бюджетна установа» не відповідає положенням сучасних міжнародних інститутів і є великою перешкодою для підвищення ефективності їх діяльності.

Крім того, перебування ЗВО України у статусі «державна/бюджетна установа» апріорі унеможливує впровадження у сфері вищої освіти України інституційної (в тому числі фінансової) автономії для державних ЗВО, оскільки у Конституції України встановлено наступне: «виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків» (стаття 95, частина друга) (Конституція України, 1996). Відповідно до наведеного вище положення Конституції України, ЗВО, які перебувають у статусі «бюджетна установа», не мають права самостійно переглядати «...розмір і цільове спрямування... видатків», тобто про фінансову автономію державних ЗВО у статусі «бюджетна/державна установа», на переконання доповідача, не може бути мови.

Зазначалося також, що аналіз поточного стану вищої освіти України виявляє низку нагальних проблем, що потребують вирішення у новій Стратегії трансформації вищої освіти України на 2025-2035 роки. Серед них:

- відсутність актуальної офіційної статистичної інформації щодо показників діяльності сфери освіти, що унеможливує порівняльний аналіз із провідними країнами світу. Методологічні положення Держкомстату (2010 р.) не відповідають сучасному «Керівництву щодо складання сателіт-

ного рахунку освіти та професійної підготовки» (2020 р.);

- невідповідність мережі ЗВО повоєнним потребам України та її регіонів, спричинена наслідками війни, змінами у чисельності населення та переміщенням підприємств;

- дисбаланс обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у розрізі кваліфікацій щодо сучасних та повоєнних потреб України;

- низька якість та ефективність освітніх послуг у ЗВО;

- незначні обсяги наукових досліджень та експериментальних розробок у ЗВО;

- суттєве зменшення кількості іноземних та українських здобувачів вищої освіти, що навчаються за кошти домогосподарств.

Для подолання цих викликів пропонується розробити та затвердити нову Стратегію трансформації вищої освіти України для відновлення України від наслідків війни та на шляху до європейської інтеграції на 2025-2035 роки, яка визначить наступні стратегічні цілі.

Ціль 1. Підготовка фахівців, чийі знання, уміння і навички відповідатимуть світовим стандартам та потребам повоєнної України, з пріоритетом для Збройних Сил України, правоохоронних органів, ВПК, АПК, сфери освіти, охорони здоров'я та сучасних інформаційних технологій (зокрема ШІ) згідно з вимогами «Індустрії 4.0».

Ціль 2 Розроблення та запровадження Нової моделі державного замовлення на підготовку фахівців.

Ціль 3. Приведення мережі ЗВО та обсягів державного замовлення у відповідність до повоєнних потреб регіонів.

Ціль 4 Інституційно визнане входження сфери вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору (ERA) за показниками якості та ефективності.

Ціль 5. Подолання корупційних явищ у сфері вищої освіти.

Ціль 6. Приведення статистичної інформації щодо діяльності сфери вищої освіти у відповідність до міжнародних стандартів (зокрема, «Керівництва щодо складання сателітного рахунку освіти та професійної підготовки»).

Автором запропоновано наступні висновки та рекомендації:

- ратифікувати Глобальну конвенцію ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти;

- розробити та прийняти окремий Закон України «Про кваліфікації вищої освіти України»;
- визнати розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» від 23 лютого 2022 р. №286-р таким, що втратило чинність;
- включити до Закону України «Про вищу освіту» положення, що дозволять ЗВО бути віднесеними до різних інституційних секторів економіки України відповідно до їхньої реальної економічної діяльності, що сприятиме реальній фінансовій автономії.

Вікторія ВОРОНА, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, наголосила, що пріоритетом розвитку вищої освіти в Україні є формування людського капіталу, здатного відповідати сучасним викликам ринку праці, зокрема в умовах війни та післявоєнного відновлення. Це вимагає переосмислення результатів навчання — знань, умінь і навичок — з огляду на актуальні потреби.

Повномасштабна загарбницька війна російської федерації проти України значно посилила наявні демографічні виклики та загрози, що відображено у Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. Ключовими проблемами є масштабна еміграція кваліфікованих кадрів (71 % вимушених мігрантів мають вищу освіту) та суттєвий дисбаланс на ринку праці.

За прогнозами, протягом наступного десятиліття очікується дефіцит близько 4,5 млн працівників, особливо у сферах адміністративного та допоміжного обслуговування, будівництва, інформації та електронних комунікацій, а також серед інженерів, технічних фахівців, військових, медичних працівників та спеціалістів з публічної політики та врядування. Ця ситуація вимагає від систе-

ми вищої освіти України швидкої адаптації та відповіді на нові запити суспільства й економіки.

Згідно зі звітом World Economic Forum «The Future of Jobs Report 2024» понад 40 % навичок, необхідних для успішної професійної діяльності, зазнають суттєвих змін протягом наступних п'яти років. Це зумовлено прискоренням розвитком технологій, глобалізацією та трансформацією структури економіки. Сучасний ринок праці вимагає не лише високої професійної кваліфікації, а й розвитку низки ключових компетенцій, зокрема цифрової грамотності, здатності працювати з великими даними, машинним навчанням та кібербезпекою. Водночас зростає цінність м'яких навичок (soft skills), таких як лідерство, креативність, емоційний інтелект, що сприяють ефективній командній роботі та адаптації до мінливих умов.

У цьому контексті ЗВО відіграють ключову роль у формуванні людського капіталу, що є фундаментом для розвитку суспільства та економіки. Для забезпечення ефективності цього процесу необхідно постійно оновлювати освітні програми, впроваджувати інноваційні методи навчання та зміцнювати зв'язки між ЗВО, ринком праці та потребами суспільства. Лише ті університети, які здатні адаптуватися до швидкозмінних умов і задовольняти нові вимоги ринку праці, можуть забезпечити стійкий розвиток України.

Процес формування знань у вищій освіті є надскладним. Він охоплює не лише збір та обробку даних, а й їхнє тлумачення, інтерпретацію та інтеграцію в контекст попереднього досвіду та знань з метою накопичення людського капіталу. Хоча сучасні технології дозволяють обробляти величезні обсяги інформації, лише людина здатна надати їм сенс, перетворити їх на знання та ефективно застосувати для вирішення реальних проблем, особливо у процесі повоєнного відновлення України.

Сучасна парадигма освіти базується на нерозривній тріаді: знання, уміння та навички. Знання виступають фундаментом, уміння — інструментами їхнього застосування, а навички — автоматизованими діями. Формування кожного компонента вимагає комплексного підходу, що поєднує теоретичну підготовку та практичну діяльність. Сучасні освітні технології, включно з інноваційними рішеннями, сприяють ефективному розвитку цих складових. Особливе значення також мають здібності людини як важлива характеристика її

особистості. Вони визначають потенціал індивіда для успішної діяльності у різних сферах життя, а також пояснюють легкість і швидкість опанування нових знань та вмінь. Розвиток здібностей є критично важливим для підготовки фахівців, здатних ефективно реагувати на непередбачувані виклики та швидко адаптуватися до нових умов.

Актуальність трансформацій української вищої освіти підсилюється міжнародними зобов'язаннями та прагненням до інтеграції у світовий освітній простір. У Тиранському комюніке 2024 р. та Заяві Глобального політичного форуму (30 травня 2024 р.) міністри вищої освіти закликали до ратифікації Глобальної конвенції ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти. Набуття нею чинності 5 березня 2023 р. ставить перед українською системою вищої освіти нові виклики та відкриває широкі можливості. Цей крок вимагає інтенсифікації зусиль у підготовці висококваліфікованих фахівців, які зможуть успішно конкурувати на глобальному ринку праці та ефективно вирішувати складні завдання, актуальні як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку, а також для процесів відновлення України.

Доповідачка дала відповіді на поставлені їй запитання та зробила висновок, що у контексті демографічних викликів та потреб післявоєнного відновлення України, система вищої освіти має невідкладно адаптуватися до вимог ринку праці, що швидко змінюється. Це передбачає переорієнтацію на формування людського капіталу, здатного до лідерства, критичного мислення, адаптивності та соціальної відповідальності. Ключовими напрямками є розвиток метакогнітивних навичок (зокрема, lifelong learning), soft skills, hard skills, а також цифрової та «зеленої» грамотності. Для досягнення цієї мети необхідні постійне оновлення освітніх програм, впровадження інноваційних методів навчання, зміцнення зв'язків ЗВО з ринком праці та міжнародна інтеграція, що забезпечить конкурентоспроможність українських фахів-

ців на глобальному рівні та сприятиме сталому розвитку країни.

Алла ГАВРИЛЮК, доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, у своєму виступі означила ключові тези, на основі яких вибудовується трансформаційна діяльність українських ЗВО у партнерстві з локальними спільнотами.

Вчена підкреслила, що партнерство університетів і громад в умовах воєнного стану та для післявоєнного відновлення України є складовою діяльності, що зумовлює зміни як на рівні університетів, так і на рівні громад. Такий досвід є унікальним, апробується й реалізується у надскладних умовах адаптації до національних, регіональних та локальних особливостей розвитку країни в умовах повномасштабного вторгнення.

Починаючи з 2014 р., українські університети фактично перебувають у стані пошуку нових інструментів розвитку, ключовим серед яких є опертя на підґрунтя третьої місії університетів, яка вписується у формат активного соціального служіння народу, громаді, країні.

Важливим у цьому контексті є використання теоретичних напрацювань із можливістю їх адаптації до сучасних реалій. Поєднуючи такий підхід, А. Гаврилюк представила авторську **Модель різновидів партнерства університетів і громад**, розміщену на онлайн-ресурсі Genially (Гаврилюк, 2024) та яка має детальний опис результатів теоретичного аналізу партнерських моделей ЗВО з локальними спільнотами у одноосібному розділі колективної монографії відділу (Мелков та ін., 2024).

Дієвим інструментом розвитку національної сфери вищої освіти та науки в умовах російсько-української війни — є гуртування ЗВО задля вироблення спільних актуальних векторів розвитку, спрямованих на відбудову країни, роботу з гро-

Вимоги до випускників університетів за доби AI

ІНСТИТУТ вищої освіти НАПН УКРАЇНИ

- У Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року передбачені «...основні демографічні виклики та загрози для розвитку України, посилені внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, а також стратегічні цілі та завдання для подолання демографічних викликів, розв'язання соціальних і гуманітарних проблем...».
- У 36th World Economic Forum «The Future of Jobs Report 2023» констатовано, що «за оцінками роботодавців, протягом наступних п'яти років «понадобиться набуття нових навичок, необхідних для успішної професійної діяльності, зазнають суттєві зміни. Це пов'язано з бурхливим розвитком технологій, глобалізацією змінює структуру економіки...».
- У Тиранському комюніке 2024 року, у Заяві Глобального політичного форуму прийнятій 30 травня 2024 р., міністри вищої освіти закликали ратифікувати Глобальну конвенцію ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти, яка стала знаковим досягненням і є важливим кроком на шляху до досягнення ЦСР 4.

ИНNOVATE LEAD

Теоретичний підхід

Партнерство — одна із форм добровільної співпраці двох або кількох фізичних чи юридичних осіб, фірм, корпорацій, регіональних, міжрегіональних організацій, що беруть участь у спільних проєктах, програмах, заходах тощо.

Модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект)

Дослідження українських учених: стійкий трансфер, соціального служіння, трансформаційна, програмна, соціального підприємництва.

Дослідження зарубіжних учених: підприємницька, новаторська, партнерська, програмна, інтеграційна.

Рис.1. Модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект). Розроблено авторкою на основі аналізу джерельної бази, використаної при підготовці розділу (URL: <https://www.genially.com/673f038cab5347ea56e2ce627/interactive-content-model-i-riznovidiv-partnerstva-universitetiv-i-gromad>)

мадами і суспільством, зокрема, військовими, ветеранами, волонтерами.

З цією метою навесні 2023 р. шість провідних університетів країни (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Сумський державний університет, Український католицький університет, Київська школа економіки, Національний університет водного господарства та природокористування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка») об'єдналися в громадську організацію «Альянс українських університетів» (Альянс українських університетів, 2025). Серед пріоритетів діяльності:

- розвиток людського капіталу та сприяння кваліфікованій та освіченій робочій силі;
- збереження української культури через підтримку та популяризацію культурної спадщини як інструменту формування національної ідентичності та згуртованості суспільства;
- побудова міцних соціальних зв'язків між громадянами для стабільного та процвітаючого суспільства.

Свою діяльність Альянс розпочав з реалізації пілотного проєкту «Посилення спроможності громад для відбудови через пілотування їхньої взаємодії з університетами», що фінансувався «Міжнародним фондом «Відродження» упродовж жовтня 2023 р. — грудня 2024 р. У межах проєкту вдалося здійснити:

- комплексну оцінку потреб 12 пілотних громад на основі визначених громадами проблем для вирішення, досліджень статистичних даних та опитувань експертів і населення;
- розробку шести навчальних програм для представників кожної з громад, необхідних для успішної реалізації проєктів (проєктний менеджмент, грантрайтинг, місцевий економічний розвиток тощо);
- консультативний супровід від університетів для громад у напрацюванні проєктів для розв'язання актуальних проблем;
- розробку 12 пілотних проєктів розвитку, представниками відповідних громад з допомогою менторів від університетів;
- ефективну адвокаційну та комунікаційну кампанію, публічні презентації спільних напрацювань експертів ЗВО та стейкхолдерів громад (Альянс українських університетів, 2025).

По завершенню реалізації пілотного проєкту, діяльність Альянсу українських університетів не припинилася, а продовжується й надалі та втілю-

ється в нові ініціативи, заходи, події, відповідаючи на виклики та потреби сьогодення.

Також у своїй промові Алла Гаврилюк торкнулася ще одного досить важливого та новаторського проєкту, який реалізується в Україні через програми Erasmus+ за фінансової підтримки Європейського Союзу та Єврокомісії.

Мова йшла про проєкт «Суспільно орієнтоване навчання для відбудови України» (Service-learning in higher education for Ukraine's recovery, 01.11.2023—30.06.2026), який координує Український католицький університет за участі Сумського державного університету, Національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Серед міжнародних партнерів — KU Leuven (Бельгія), Università LUMSA (Італія) та Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt (Німеччина).

ServU є одним з інструментів для реформ у вищій освіті, спрямований на підвищення громадської залученості студентів і викладачів задля творення позитивних суспільних змін у процесах навчання.

Серед досягнутих результатів проєкту:

- розробка навчальної програми «Педагогіка суспільно орієнтованого навчання для розвитку громад в час війни та повоєнного відновлення»;
- підготовка «Посібника з педагогіки суспільно орієнтованого навчання для розвитку громад в час війни та повоєнного відновлення» (доступний в онлайн форматі);
- розробка та онлайн доступ до відкритого онлайн-курсу «Суспільно орієнтоване навчання як навчальний підхід» для викладачів;
- ремодельовання оцінки потреб громад для воєнного часу та післявоєнного відновлення (Український католицький університет, 2025).

На завершення, доповідачка зазначила, що наразі спільна діяльність задля вироблення інструментів співпраці університетів із територіальними громадами, владою, бізнесом, громадськими організаціями, іншими стейкхолдерами задля відбудови України триває і торкається актуальних питань сьогодення та ролі ЗВО у цих процесах.

Видимою є тенденція розвитку сфери вищої освіти в Україні, зорієнтована на формування університетського лідерства та встановлення тісної співпраці з локальними спільнотами, опираючись на третю місію університетів та соціальне служіння. Цей процес бачиться як трансформаційна діяльність, що призводить до суттєвого оновлення суб'єктно-об'єктних взаємовідносин

між учасниками освітнього процесу та представниками громадянського суспільства, територіальними спільнотами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, локальними інституціями, що спрямовують спільні зусилля на побудову стійкого економічного, соціального та екологічного майбутнього України у післявоєнному відновленні.

Науково-практичні заходи, проведені відділом соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, а саме: «Розвиток сучасних університетів: синергія трансформацій вищої освіти, науки та економіки», що відбувся в рамках XVI Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти» (26-28 березня 2025 р.), та презентації на XLII Міжнародній спеціалізованій виставці «Освіта та кар'єра — 2025» (11 квітня 2025 р.), привернули значну увагу представників закладів вищої освіти України.

Учасники активно долучились до обговорень та висловили подяку доповідачам за представлення змістовну та актуальну інформацію.

Інформація оприлюднена на сайті Інституту вищої освіти НАПН України (Інститут вищої освіти НАПН України, 2025).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Альянс українських університетів. (2025). *Головна*. <https://auu.com.ua/>
- Бюджетний кодекс України. (2010, 8 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
- Гаврилюк, А.М. (2024, 21 листопада). *Модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект)*. Genially. <https://view.genially.com/673f038cab5347ea56e2ec62/interactive-content-model-riznovidiv-partnerstva-universitetiv-i-gromad>
- Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Інститут вищої освіти НАПН України. (2025, 29 березня). *Виступи науковців Інституту вищої освіти НАПН України на XVI Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти—2025»*. <https://>

ihed.org.ua/events/vystupy-naukovtsiv-institutu-vyshhoi-osvity-napn-ukrayiny-na-hvi-mizhnarodnoyi-vystavtsi-suchasni-zaklady-osvity-2025/

Конституція України. (1996, 28 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Мелков, Ю., Гаврилюк, А., Зінченко, В., Вітренко, Ю., & Ворона В. (2024). *Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки: монографія* (Ю. Мелков, ред.). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 102 с. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-45-8-2024>

Податковий кодекс України. (2010, 2 грудня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Український католицький університет. (2025, 17 січня). *Суспільно орієнтоване навчання у вищій освіті для відновлення України – результати першого року проекту ServU*. <https://ucu.edu.ua/news/suspilno-oriyentovane-navchannya-u-vyshhij-osviti-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-rezultaty-pershogo-roku-proyektu-servu/>

THE ROLE OF CONTEMPORARY UNIVERSITIES IN UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY: SYNERGY OF TRANSFORMATION, INNOVATION AND SOCIAL SERVICE

Based on materials from scientific and practical events held by the Department of Social and Institutional Transformations in Higher Education, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine

Yurii Mielkov

DSc in Philosophy, Sen. Researcher, Chief research fellow of the Department of social and institutional transformations in higher education of the Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Alla Havrylyuk

DSc in Public Administration, Professor, Chair of the Department of social and institutional transformations in higher education of the Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Viktor Zinchenko

DSc in Philosophy, Sen. Research Fellow, Chief research fellow of the Department of social and institutional transformations in higher education of the Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Yurii Vitrenko

PhD in Economics, Ass. Professor, Honored Economist of Ukraine, Leading research fellow of the Department of social and institutional transformations in higher education of the Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Viktoriia Vorona

PhD in Pedagogy, Senior research fellow of the Department of social and institutional transformations in higher education of the Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The article presents an analytical review of key discussions and conclusions from scientific and practical events held by the Department of Social and Institutional Transformations of the Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences (NAES) of Ukraine. In particular, the materials of the seminar "Development of Contemporary Universities: Synergy of Transformations of Higher Education, Science and Economy" were considered, as well as presentations within the framework of the XVI International Exhibition "Contemporary Educational Institutions" (March 26-28, 2025) and the XLII International Specialized Exhibition "Education and Career — 2025" (April 11, 2025).*

The article highlights the vision of a contemporary HEI through the prism of philosophical, axiological and political principles of its development in the context of Ukraine's post-war recovery. Particular attention is paid to new requirements for graduates, which include the formation of leadership qualities, critical thinking, adaptability, and social responsibility. It analyses the necessity of developing metacognitive skills (lifelong learning), soft skills, hard skills, as well as digital and "green" (environmental) literacy for training personnel ready for the challenges of reconstruction and sustainable societal development.

Separately, the transformation of the organizational and legal statuses of HEIs and their third mission – social service, which makes universities centres of reconstruction, innovation and social capital for the development of communities and regions is considered. In addition, the potential of artificial intelligence (AI) in the personalization of learning, management and assessment is discussed, while focusing on the challenges associated with high cost, data confidentiality and algorithm bias, emphasizing the importance of developing transparent and accountable AI systems.

Keywords: *university development; higher education transformation; contemporary HEI; synergy of higher education, science, and economy development; artificial intelligence (AI); graduate requirements; post-war recovery of Ukraine.*

Дата публікації: 30 червня 2025 р.